

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 12.11.2019

Kabul Tarihi: 27.11.2019

“ÇAĞLARIN VAZİFESİNİ” YAPAN ÇİNLİ: PEİ-JU

Doç. Dr. Kürşat YILDIRIM*

Öz

Pei Ju Sui Devleti'nde üst düzey bir memurdu. Gök-Türk Devleti Çin'i tehdit etmeye başladığında, ilk kez 593 yılında Türklere elçi olarak gönderildi. Onun asıl yükselişi ve politikada belirleyiciliği Yang'ın Sui tahtına geçmesinden sonradır (604'ten sonra). İmparator onu Zhangye'de ticareti kontrol etmekle görevlendirdi. Bunun üzerine Pei Ju, Çin'in batısındaki tüccarları davet etti. Orada onlardan bilgiler topladı ve üç ciltlik Xiyu Tuji 西域圖記 adlı eserini yazdı. Pei Ju, İmparator Yang'ı Batı Toprakları (Doğu Türkistan) için yeni bir politika ve Türklere karşı “böl-yönet” taktikleri yürütmeye ikna etti. Pei Ju'nun planıyla Sui Batı Toprakları'ndaki şehirlerle haraç ve ticaret sistemi kurdu. Ona göre Çin'in gücü artık Batı Toprakları'na erişmişti, ancak Türkler ve Tuyuhunlar bölgenin çoğunu kontrol ediyordu ve bölgedeki halkın Çin'e yaklaşmasını engelliyorlardı. Tüm bölge halklarını ayartma, kazanma ve böylece Türkleri ve Tuyuhunları devre dışı bırakmada İmparator Sui'yi yönlendirdi. Pei Ju saldırgan bir yayılcılığını savunuyordu. O, İmparator Yang'ın yayılcı politikasının fikri altyapısını kurmuştu.

Anahtar kelimeler: Pei Ju, Sui Devleti, Gök-Türk Devleti, Tuyuhunlar, Batı Toprakları.

A Chinese Who Did The “Duties Of The Ages”: Pei Ju

Abstract

Pei Ju was a high official in the Sui Empire. When the Turkic Empire had threatened China in 593, Pei Ju was sent as an emissary to the Turks for the first time. His actual rise and role in policy-making coexist with Sui Emperor Yang (after 604). The Emperor gave Pei Ju permission to oversee the commerce in Zhangye, upon which Pei Ju had invited western merchants. It was there that we also gathered information about what he observed, and compiled that into the three volume Xiyu Tuji 西域圖記. Pei set about convincing Emperor Yang to develop both a new policy for the Xiyu (Western Regions) as well as a divisive policy for dealing with the Turks. Using Pei Ju's plan, Sui wanted to establish tributary and trade relations with the cities of Xiyu. According to him, China's power had now reached the Xiyu, but the Western Turkic peoples

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

and the Tuyuhuns ruled most of the people in the region, preventing them from coming to China to pay tribute. He advocated that Sui Emperor would lure all peoples, gain their support, and thus abolish the Turkic people and the Tuyuhuns. Pei Ju had advocated an aggressive expansionist policy. He was the intellectual foundation for Emperor Yang's expansion policy.

Keywords: Pei Ju, Sui Empire, Turk Empire, Tuyuhuns, Western Regions.

Pei Ju 裴矩 (548-627) Sui Devleti'nde üst düzey bir memurdu. Hedong halkından, soylu bir aileden geliyordu, saygınlık adı Hongda 弘大 idi. Dedesi Ta, Tabgaç Wei Devleti'nde imparatorluk sekreteri (duguan shanghu 都官尚書), babası Nezhi ise Qi Devleti'nde veliaht sekreteri (taizi sheren 太子舍人) idi. Pei Ju, zorluklar içinde yalnız başına yetişti, iyi bir eğitim alarak büyüdü. Edebiyatı, belagati çok seviyordu. Henüz küçükken bilgeliğini göstermeye başlamıştı. Amcası Rangzhi, Pei Ju'ya şöyle dedi: “*Sende kutsallık ve bilim, tam bir yetenek gözlemliyorum. Seni devlet hizmetine sokmak istiyorum. Çağların vazifesini yapabilirsin.*”¹ Bunun üzerine Pei Ju'nun Çin devletlerindeki memuriyet hayatı başladı.

Gök-Türkler askeri bakımdan yenilemez bir düşman hâline geldikten sonra Çin, diplomasi yoluyla Türklerle mücadele etme yolunu seçtiğinde Pei Ju, tarih kayıtlarına düşmeye başladı. Onu ilk kez 593 yılında Gök-Türlere gönderilen Sui Devleti elçisi olarak görüyoruz. Sui İmparatoru Wen'in Dulan Kağan (Ashina Yongyulu) ve prens Ashina Rangan ile yürüttüğü evlilik ilişkileri ve onların çatışmalarında yine Pei Ju'nun aktif rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Daha sonra İmparator Wen, Pei Ju'yu, kağan olarak tanıdığı Ashina Rangan'a elçi olarak gönderecekti.

Pei Ju'nun asıl yükselişi ve Çin dış politikasındaki etkili rolü Sui İmparatoru Yang'ın 604 yılında tahta çıkışından sonraydı. Yeni imparator Yang, bir doğu başkenti inşa etmeye başladı. Pei Ju'yu ise hükümet binalarını inşa etmekle memur kıldı. Bu esnada Çin'in batısından (Çin'in batısı Çin kaynaklarında Xiyu 西域 olarak geçer, “Batı Toprakları” demektir; dar anlamıyla Doğu Türkistan, geniş anlamıyla Anadolu topraklarına kadar olan saha kastedilir) gelen insanlar Çin ile ticaret yapmak üzere Gansu'daki Zhangye'de toplanıyorlardı. Sui İmparatoru, bölgedeki ticareti kontrol etmek üzere Pei Ju'yu Zhangye'ye gönderdi. Pei Ju, batıdan pek çok yabancıyı Zhangye'de topladı. Onlardan edindiği bilgilerle üç ciltlik Xiyu Tuji 西域圖記 (“Batı Toprakları'nın Tasvirli Kayıtları”) adlı kitabı yazdı.²

Pei Ju'nun sarayda etkisinin artması, İmparator Yang'ın baş danışmanı Gao Jiong'un 607'deki ölümünden sonradır. Pei Ju artık Sui sarayında etkili olan beş soyludan (wugui) biriydi, İmparator Yang'ın dar halkasındaydı.³

Pei Ju, İmparator Yang'ı Batı Toprakları'na ve Gök-Türlere yönelik yeni bir politikaya ikna etti. Pei Ju'nun planıyla Sui, Doğu Türkistan'daki şehir

¹ *Sui Shu*, Zhonghua Shuju, Beijing 1997, s. 1577.

² *Sui Shu*, s. 1578.

³ V. Cunrui Xiong, *Emperor Yang of the Sui Dynasty: His Life, Times, and Legacy*, Albany 2006, s. 47.

devletleriyle haraç ve ticaret ilişkileri kurmak istedi. Bu geleneksel bir Çin sistemiydi, Çin ile ticaret yapmak isteyenler saraya gelip “haraç” adı altında mallar sunarlardı, Çin de onlara hediyeler verirdi ve ticaret başlardı. O esnada böyle bir ticaretin önünde iki engel vardı: Gök-Türkler ve Tuyuhunlar. Bu yüzden Pei Ju’nun formülüne göre ancak Batı Toprakları’ndaki devletler Çin’e yanaştıktan sonra Türkler ve Tuyuhunlar mağlup edilebilirdi. İmparator, bu stratejiyi Pei Ju ile günlerce konuştu. Pei Ju, Batı Toprakları’nda kıymetli malların bol olduğunu, Türklerin ve Tuyuhunların bunlara kolayca konduğunu söylüyordu. Bunun üzerine imparator, Pei Ju’yu Çin’in Batı Toprakları’ndaki açılımıyla görevlendirdi.⁴

Pei Ju’ya ve faaliyetlerine dair bilgileri esasen Sui Shu’daki çeşitli kayıtlardan ve 67. ciltte yer alan biyografisi⁵nden edinebiliyoruz. Biyografide kayıp olan Xiyu Tuji’nin önsözü bulunmaktadır. Topladığımız bilgilere göre onun faaliyetlerini birkaç alt başlık altında değerlendirebiliriz:

- **Tuyuhun:** İmparator Yang’ın ilk yıllarında Sui, Batı Toprakları politikasında Tuyuhunlar üzerine yoğunlaştı. Pei Ju, Tuyuhun meselesini halletmek için Tölesleri kullandı. Tölesler önceden Batı Türklerinin idaresi altındaydı. 605’te Türk gücünün düşmesiyle Tölesler isyan etmişler, kendi kağanlıklarını kurmuşlardı. Batı Toprakları’nda çeşitli şehir devletlerine hükmediyorlardı. 607’de Sui sınırına saldırdılar. Karşı konulunca Sui’ye barış teklif ettiler. Bu durumu planını uygulamak için bir fırsat olarak gören Pei Ju, Tölesleri ikna etti ve onlar ise 608 yılında Tuyuhunlara saldırdılar.⁶ Tuyuhunların Qinghai (Köke Nur)’daki konumları, Çin’den Batı Toprakları’na giden yolda önemli bir engeldi. Zaman zaman Zhangye’ye de saldırıyorlardı. Üstelik Tuyuhunlar Doğu Türkleri kağanı Qimin’in oğluna gelin vermişlerdi. Bu yakın ilişki Çin için tehditti. İmparator Yang tahta çıktığında Tuyuhun kağanı Fuyun, oğlu Shun’u rehine olarak göndermişti, ama imparator yine de Tuyuhun devletini yıkmak istiyordu. İmparator, prens Shun’u tutuklattı. Töleslerin 608 yılında Tuyuhunlara galip gelmesi üzerine İmparator Yang bizatihi ordunun başına geçerek 609’da Tuyuhunlara sefer etti. Tuyuhun toprakları Xihai ve Heyuan komutanlığı olarak Çin topraklarına dâhil edildi. Burada ilçeler, garnizonlar, sınır postaları kuruldu. Sürgündeki bir Çin generali Heyuan’da askeri tarım kurdu, Tuyuhunlara karşı güvenliği sağladı, böylece Batı Toprakları’na giden yol açık olacaktı. Bundan sonra Fuyun ve halkı kaçtılar.⁷

- **Batı Toprakları (Xiyu):** Çin Kumul (Yiwu)’u teslim almak üzere 608 yılında bir general gönderdi. Orada kurulan 1000 askerlik bir garnizon Batı Toprakları ile ticareti sağlayacaktı. 609’da Pei Ju tarafından ikna edilen Turfan kralı Qu Boya, Çin sarayına gelip rehine bıraktı. Onu çok sayıda şehir kralı takip etti. Aynı yıl Pei Ju, 27 şehir devletinden elçileri Wuwei’de toplamayı

⁴ Sui Shu, s. 1578-81.

⁵ Bu biyografinin bir tercümesi için bkz. Ahmet Taşağıl, *Gök-Türk Ülkesine Gelen Çinli Elçilerin Raporlarına Göre Gök-Türk Çin İlişkileri (552-630)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988, s. 69-84.

⁶ Sui Shu, s. 1844-5, 1879-80.

⁷ Sui Shu, s. 1504, 1845.

başardı, orada imparator onlara ihsanlarda bulundu. Sui sarayı, Batı Toprakları Komutanlığı (Xiyu Jiaowei) kurdu. Alınan yeni topraklarda, Qinghai (Köke Nur)'yun doğusundan Doğu Türkistan'ın güneyine kadar dört garnizon kuruldu: Heyuan 河源, Xihai 西海, Qiemo 且末, Shan-shan 鄯善.⁸

- **Türkler:** Pei Ju'nun önerisi üzerine İmparator Yang 608 yılında Chuluo Kağan'a elçi gönderdi, Tuyuhunlara yapılacak seferde Çin ordusuna katılmaya, saraya haraç heyeti göndermeye ikna ettiyse de Chuluo gelmedi. 611'de Batı Türklerinden Shogui, saraya elçi gönderip evlilik anlaşması yapmayı teklif etti, Pei Ju talebin kabul edilmesini önerdi. Shogui sonra Chuluo'ya saldırdı, Chuluo Kağan yıl sonunda saraya gelip saygısını sundu. 614'deki Kore seferinden sonra, İmparator Yang, Doğu Türklerinin artan gücünden endişe etmeye başladı. Pei Ju, Shibi'nin halkı arasında karışıklık ve düzensizlik öngören bir stratejiyi sunmuştu. Bu ise Çin için mantıklı değildi. Kore ile başa çıkabilmek için Türklerin desteğine ihtiyaç vardı. Böylece Pei Ju'nun önerisiyle, Sui sarayı Shibi'nin küçük kardeşine Çin prensesi göndermeyi ve ona "Güney Kağanı" unvanı vermek istedi, ama kardeş bu unvanı kabul etmekten korktu, ağabeyine karşı koyacak kadar güçlü değildi. Shibi, Çin tarafından hazırlanan bu planı duyunca sinirlendi. Bunun üzerine Pei Ju, Shibi'nin Soğd kökenli asistanı Shi Shuhuxi'nin öldürülmesini önerdi. Shi Shuhuxi ve yanındakiler ticaret bahanesiyle çağrıldı, bir Çin pususuyla öldürüldü. Bunun üzerine Shibi, Sui ile ilişkilerini keserek misilleme yapma kararı aldı. 615'te kuzey seyahatine çıkan imparatora saldırmayı planladı. Türkler Yanmen'de İmparator Yang'ı kuşattılar, Yanmen'deki 41 şehirden 39'unu ele geçirdiler. Çinli Prenses Yicheng'in kuzey sınırında saldırı olduğuna dair verdiği yanlış bilgi üzerine Shibi kuşatmayı kaldırıp çekildi.⁹

- **Kore (Koguryo):** İmparator Yang batı ve kuzeybatı sınırlarında başarı sağladıktan sonra Kore'ye yöneldi. Pei Ju, Koguryo'nun en eski zamanlardan Han ve Jin devrine kadar Çin'in bir parçası olduğunu söylüyordu. İmparator Yang'a Koguryo kralını saraya çağırmasını ve eğer kral itaat etmezse saldırması gerektiğini söyledi. İmparator bu öneriye uydu, Koguryo kralına saraya gelmemesi durumunda Türkleri Koguryo'ya göndereceğini ilettiler. Kral Yongyang buna uymadı, sadece 609'da bir haraç heyeti gönderdi. Bunun üzerine Çin, 614'te Kore'ye sefer etti. Koguryo'ya karşı başarısız seferden sonra Çin'de karışıklıklar çıktı. Sui hızla güç kaybetti.¹⁰

Pei Ju gerçekten de "çağların vazifesini" yerine getiriyordu. Çinlilerin yüzlerce yıldır izlediği politika onun ellerinde mükemmelleşmişti. Pei Ju'nun faaliyetlerinden yola çıkarak birkaç not düşmek istiyorum:

- **Haraç ve Ticaret Sistemi:** Pei Ju'nun stratejisinde, Batı Toprakları ile kurulan haraç ve ticaret sistemi Han Devleti devrinde kurulmuştu. Çin devletini ekonomik olarak çökerten bu sistemle ilgili Han Shu'da şöyle bir kayıt bulunmaktadır: "Elçilik heyetiyle gelenlere hediyeler verildi, 10 bin li uzaktan

⁸ Sui Shu, s. 1533-34, 1580-81, 1841; Xiong, a.g.e., s. 205-206.

⁹ Sui Shu, s. 89, 1582, 1876-79.

¹⁰ Sui Shu, s. 89, 1581-82, 1875.

gelenlere ikramlar yapıldı; askeri birliklerin masrafları hesaplanamayacak kadardı... Halkın gücü tükendi, kaynakları bitti... Hırsızlar ve yağmacılar ortaya çıktı, yollar kapandı. Bu yüzden İmparator Wu son zamanlarında Luntai topraklarını terk etti, pişmanlıkla üzüntüsünü ifade etti.”¹¹

Batı Toprakları’ndaki Sui yayılmasıyla heyetler başkente gelip ticaret yapmak üzere haraç sunmaya başladılar. Bunlar sadece imparator ve üst sınıf için egzotik mallar getirmekle kalmıyordu, Sui’nin siyasi nüfuzunu Han devrinden geri kalmayacak kadar artırıyordu. Nüfuz belki öyleydi ama haraç sistemiyle ticaret o kadar kârlı değildi.¹² Pei Ju’nun formülleştirdiği haraç ve ticaret sistemi, Sui Devleti’nin ekonomisini çok geçmeden çökertti. Hatta Sui’nin yıkılışı kimilerince Pei Ju’nun Batı Toprakları ile kurduğu ilişkilerle alakalıydı.

- **İmparator Yang’ın Hırslarını Besleyen Pei Ju:** İmparator Yang, Han Devleti modelinde bir dünya imparatorluğu kurmak istiyordu. Bunu teşvik eden sadece Pei Ju da değildi. Buna karşı çıkan bakanlar, danışmanlar da vardı ama onların sesi çok çıkmıyordu. Pei Ju’nun dış politikadaki rolü o kadar önemliydi ki, Zizhi Tongjian’in yazarı Sima Guang İmparator Yang’ı yönlendirdiği için onu suçluyordu, çünkü Sima Guang’a göre imparator, Qin’in ilk imparatorunu ve Han İmparatoru Wu’yu taklit ediyordu. Pei Ju’nun fantezileri yüzünden Çin’in zayıfladığı, harabeye döndüğü düşünülüyordu. Bazı araştırmacılar Çin’in yaşadığı felaketler için sadece Pei Ju’yu suçlamanın adil olmadığını, Pei Ju’nun imparatorun eğilimini bilip ona duymak istediklerini söylediğini öne sürmektedirler. Buna göre stratejik planlar İmparator Yang’ın hırslarını beslediğinden, imparator da fiyaskoda pay sahibiydi.¹³

- **“Sağ Kol”:** Batı Toprakları, dar anlamıyla Doğu Türkistan, Han kaynaklarında *“Hunların Sağ Kolu”* olarak adlandırılıyordu. Hunları yenmek için Batı Toprakları ele geçirilmeliydi. Pei Ju, Han sınırlarını restore ederken, Türkler ile mücadelesinde Batı Toprakları’nı merkeze koyuyordu. Bu strateji, Çin’e Batı Toprakları’nı ilk kez açan kişi olarak bilinen Zhang Qian’in raporu üzerine başlatılan, Han İmparatorluğu’nun Hunlara karşı yürüttüğü mücadele stratejisinin aynısıydı. Batı Toprakları’nın Hunlar için önemini bizatihi Hun Chanyu’su şöyle ifade etmişti: *“Cheshi (Turfan) toprakları verimli ve bereketli, Hunlara yakındır. Eğer Han (Çin) burasını ele geçirirse, tarlalar açıp tahıl yığarsa, Hunlar şüphesiz ki bundan zarar görecektir.”¹⁴*

Han Shu’da Hunların gücünün yok edilmesine yönelik bir politikada Doğu Türkistan’ın merkeze konulmasına dair çok açık bir şekilde şöyle denilmektedir: *“Batı Toprakları ile ilişkiyi sağlayacak Yumen (“Yeşimtaşı Kapısı”) açıldı. Böylece Hunların sağ kolu kesildi.”¹⁵*

¹¹ Han Shu, Zhonghua Shuju, Beijing 1997, s. 3928-9.

¹² Yihong Pan, *Son of Heaven and Heavenly Qaghan: Sui-Tang China and its Neighbors*, East Asia Studies Press, Washington 1997, s. 119.

¹³ Pan, *a.g.e.*, s. 117, 124.

¹⁴ Han Shu, s. 3923.

¹⁵ Han Shu, s. 3928.

Pei Ju Doğu Türkistan'ı elbette Gök-Türklerin "sağ kolu" olarak görüyordu. Pei Ju'nun yazdığı Xiyu Tuji, Batı Toprakları'ndaki siyasi durum, yöneticiler, coğrafi şartlar, gelenekler, yiyecekler, giysiler vb. hakkında ayrıntılı bilgiler veriyordu. Pei Ju yine batıya giden kuzey ve güney yollarını gösteren haritalar üzerinde çalışmıştı. Kitabının girişinde (kitabın sadece girişi bugüne ulaşmıştır) Batı Toprakları'na giden yolu Han sülalesinin açtığını, bunun üzerine bölge üzerinde kontrolü sağladığını yazmıştır. O'na göre artık Çin'in gücü Batı Toprakları'na erişmektedir, ancak Türkler ve Tuyuhunlar bölgedeki halkların çoğuna hükmetmekte, onların Çin'e gelip haraç vermelerini engellemektedirler. Pei Ju, Sui'nin tüm bu halkları ayartması, desteklerini kazanması, böylece Türklerin ve Tuyuhunların devre dışı bırakılmasına yönelik bir stratejiyi savunuyordu.¹⁶

- **"Birleşmeyi Engelle!":** Pei Ju'nun stratejisinde Gök-Türklerin Batı Toprakları'nın güneyindeki Tuyuhunlar ile birleşmesini engellemek çok önemliydi. Han döneminde ise Çin'in Hun politikasının bir hedefi, Hunların Doğu Türkistan'ın güneyindeki Qiang ve Yuezhilar ile birleşmesinin önüne geçmektir. Bu husus çok açık bir şekilde Han Shu'da kaydedilmektedir:

"İmparator Wu devrinde, Hunları kontrol etmek için yürütülen politikada onların Batı Toprakları'ndaki şehirler ve güneydeki Qianglar ile birleşmelerinin tehlikesi görüldü. Bunun üzerine Çin, Sarı Irmak'ın batısında dört garnizonlu bir hat çekti... Böylece Hunların sağ kolu kesilecek ve onlar güneyde Qianglar ve Yuezhilar ile birleşemeyeceklerdi."¹⁷

Sui Devleti de Gök-Türk İmparatorluğu'na karşı aynı politikayı izlemiş, aynı sonuçları elde etmiştir. Pei Ju'nun bölme taktikleri, Türklerin Tuyuhunlarla birleşmemesini gerektiriyordu.

- **Saldırgan Yayılmacılık:** Saldırgan yayılmacı bir politikayı savunan Pei Ju, Han Devleti'nin (M.Ö. 206 - M.S. 220) sınırlarını restore etmek isteyen, Konfüçyüs'çü politik hırsları olan biriydi. İmparator Yang'ın yayılmacı siyasetinin fikri altyapısı hazırlamıştı.¹⁸ Onun saldırgan yayılmacılığı şiddetlendirmesi belki de imparatorluğun sonunu getirmişti. 614'deki Kore savaşında Türklerin desteğine muhtaç olmasına rağmen, Türklere yönelik saldırgan ve birbirine düşürücü politikasını devam ettirmesi, Shibi'nin Soğd kökenli asistanını bir pusuyla öldürterek Türklerin tüm dikkatlerini Çin'e çekmesi belki de saldırgan yayılmacılığın bir gereği idi. Bununla birlikte bu politika Sui Devleti'nin sonunu getirmişti.

- **Kağan'ın Otağından Geçen Kuzey Yolu:** Pei Ju'nun biyografisinde bulunan Xiyu Tuji'nin önsözüne göre Dunhuang'dan Xihai'ya ("Batı Denizi") kadar giden üç yoldan kuzey yolu; Yiwu'dan başlar Puleihai Tiele 蒲類海鐵勒 (Barköl Tölesleri) topraklarından, Türk Kağanı'nın otağından, "kuzeye akan ırmaklar" üzerinden geçer, Fulin (Rum or Syria?) ülkesine varır, Batı Denizi'ne ulaşır.¹⁹

¹⁶ Pan, a.g.e., s. 117, 209.

¹⁷ Han Shu, s. 3928.

¹⁸ Pan, a.g.e., s. 117, 209.

¹⁹ Sui Shu, s. 1578.

Bu rota tarih kayıtlarında, seyyahların notlarında pek geçmez. Burada yola dair iki ihtimal vardır: i) “Kuzeye akan ırmaklar”, Çu, Seyhun gibi ırmaklar olmalıdır. Yol Aral’ın ve Hazar’ın kuzeyinden gitmiş olmalıdır. Türk Kağanı, Batı Türk Kağanı ve otağ ise (Suyab) Tokmak şehri olmalıdır. Bir süre sonra Xuan Zang da bu şehre gitmiştir. ii) “Kuzeye akan ırmaklar” ile İli ve Çu ırmakları kastedilmiş olabilir. Buna göre Kumul’dan yola çıkılır, Barköl, Töles toprakları geçildikten sonra Kuça’nın kuzeyinde yer alan ve Çin kaynaklarında “Sanmi Dağı” olarak geçen dağın kuzeyindeki Batı Türk Kağanı’nın otağı geçilir, İli ve Çu ırmakları geçilir, Aral Gölü ve Hazar Denizi’nin kuzeyinden geçilip Karadeniz’e varılırdı.

Kuzey yolunda “Türk kağanının otağına” uğramaya nadir kayıtlardan birisi Wu Gong’un seyahatnamesinde yer almaktadır. Wu Gong (VIII. yüzyıl), Chang’an’dan yola çıkmış, Dunhuang bölgesi Tibetlilerin elinde olduğu için kuzeyden dolanarak Uygur Kağanı’nın otağına uğramış, Taklamakan Çölü’nün kuzeyini, Tanrı Dağları’nın güney eteklerini takip ederek Kuça’ya, oradan Kaşgar’a varmıştı.²⁰

- **“Türkleri Kızdırma!”**: Eski Çin, bir yerleşik kültürdü. Gök-Türklerin esası ise konar-göçer idi. Çinliler en eski zamanlardan beri sakin, sessiz bir diplomasiyle, kudretli Türk ordularını sınırlarından uzak tutabilmişler ve hatta o orduları birbirlerine düşürmeyi becerebilmişlerdir. Türkler çok çabuk sınırlanan bir millettir. Çinliler ise sakin ama içten pazarlıklı olarak bilinirler. Türkler ruhları okşandığında çabucak uysallaşırlar ama arkasından iş çevrildiğini, kandırılmak istediklerini anladıklarında hiç düşünmeden kılıçlarını çekerler. Pei Ju, Türkleri çok iyi anlamış, onların birbirleriyle çatışmaları için yerinde hamleler yapmıştı ancak çevirdiği hileler öğrenildiğinde uğrayacağı gazabı hesap edememişti. Türkleri başarıyla birbirlerine düşüren Pei Ju, hiçbir girişimde bulunmayıp oturup seyretse de başarılı olabilirdi, ancak Türklerin akılla dalga geçmesi, onları sadece sınırlendirirdi. Çinliler Türklerin bu huylarını çağlar boyu anlayamadılar, anlayamayacaklar.

Kaynaklar

GÖMEÇ, Saadettin: *Kök Türk Tarihi*, Ankara 2011.

Han Shu, Zhonghua Shuju, Beijing 1997.

HULSEWÉ, A.F.P. - M.A.N. Loewe, *China in Central Asia*, E.J. Brill, Leiden 1979.

PAN, Yihong: *Son of Heaven and Heavenly Qaghan: Sui-Tang China and its Neighbors*, East Asia Studies Press, Washington 1997.

ONAT, Ayşe, *Çin Kaynaklarında Türkler: Han Hanedanı Tarihinde “Batı Bölgeleri”*, Ankara 2012.

Sui Shu, Zhonghua Shuju, Beijing 1997.

TASAĞIL, Ahmet: *Gök-Türk Ülkesine Gelen Çinli Elçilerin Raporlarına Göre Gök-Türk Çin İlişkileri (552-630)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988.

²⁰ Kürşat Yıldırım, “Wu Gong Seyahatnamesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 217, İstanbul 2015, s. 21-39.

XİONG, V. Cunrui: *Emperor Yang of the Sui Dynasty: His Life, Times and Legacy*, Albany 2006.

YILDIRIM, Kürşat: “Wu Gong Seyahatnâmesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 217, İstanbul 2015.